

УДК1.(091)

О.В. АІТОВА

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРАВИЛА ТЛУМАЧЕННЯ ТЕКСТІВ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ГЕРМЕНЕВТИЦІ
Ф.ШЛЕЙЕРМАХЕРА**

Аітова Олена Володимирівна – викладач кафедри філософії та політології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Розглядається одна з актуальних проблем герменевтики, що отримала філософське відображення у науково-теоретичній спадщині Ф.Шлейермахера і стосується методологічних правил тлумачення текстів.

Ключові слова: герменевтика, герменевтичне коло, інтерпретація, дивінаційний, компаративний

Рассматривается одна из актуальных проблем герменевтики, получившая философское отражение в научно-теоретическом наследии Ф.Шлейермахера и касается методологических правил толкования текстов.

Ключевые слова: герменевтика, герменевтический круг, интерпретация, дивинационный, компаративный

Is considered one of the important problems of hermeneutics, which received a philosophical reflection in the scientific-theoretical heritage F.Shleyermahera and methodological rules for the interpretation of texts.

Keywords: hermeneutics, hermeneutic circle, interpretation, divinatsionny, comparative

© О.В.Аітова, 2013

Постановка проблеми. Проблема розуміння належить до тих питань, які постійно привертають увагу філософів. Як відомо, техніку розуміння розробляє така галузь філософії, як герменевтика, з розвитком якої проблема розуміння еволюювала, набуваючи риси власне філософської проблеми. Ф. Шлейермахер здійснив новаторську спробу створення універсальної герменевтики, у зв'язку з якою розуміння отримує детальну розробку як категорія.

Ф.Шлейермахер, створивши наукове обґрунтування герменевтичного методу, заклав основи сучасної герменевтики. Саме його концепція протягом століть давала поштовх усім подальшим дослідженням у цій галузі.

Метою даного дослідження є аналіз «психологічного тлумачення» в концепції творця універсальної герменевтики Ф. Шлейермахера, а також дослідження основних методологічних правил тлумачення текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для дослідження філософської герменевтики Ф.Шлейермахера принципову значимість мають роботи вітчизняних та зарубіжних авторів. До нашого часу сформувалась певна бібліографія, присвячена аналізу філософської спадщини Ф.Шлейермахера, в якій дослідники коментують, критикують і реконструюють його ідеї, розкривають значення його інтенцій для розвитку герменевтичної традиції.

З-поміж усіх існуючих публікацій слід виділити ті, що належать таким ученим, як Р.М.Габитовій, А.І.Ракітову, М.А.Алексеєнкові, А.Л.Вольському, І.Голубовичу, Ю.Томашевській, А.Лаврухину, А.М.Шуману та ін. Особливої уваги заслуговують праці Р.М.Габитової та В.Г.Кузнецова, в яких дається цілісне уявлення про специфіку філософського вчення Ф.Шлейермахера, детально розглядаються і розкриваються особливості його філософських поглядів і методологічних підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конструювання герменевтики як науки було здійснено Ф.Д.Е.Шлейермахером, який прагнув обґрунтувати загальний для теологів і філологів спосіб дій, звертався до більш глибокого розбору – до розуміння думок. Він шукає єдність герменевтики не в змістовній єдності традиції, до якої повинно бути застосоване розуміння, а в усунутому від усякого змістовного відокремлення єдності способу дій, що не диференціюється залежно від того, яким чином передані думки - усно або письмово, чужою або рідною мовою. Зусилля розуміння має місце всюди, де не відбувається безпосереднього розуміння або де не доводиться взяти до уваги можливість непорозуміння.

Ф.Д.Е.Шлейермахер прагне дати основну мотивацію герменевтичній рефлексії й поставити проблему герменевтики в іншому ракурсі. Відповідно до його теорії, предметом інтерпретації виступають літературні пам'ятники, тобто такі тексти, які відділені від інтерпретатора культурною, мовною, історичною й тимчасовою дистанціями. А оскільки ці тексти, за вираженням Шлейермахера, є «застигле мовлення», то необхідно застосовувати такий метод, як введення абстрактної ситуації «діалогу між інтерпретатором і текстом, що інтрепретується».

До Шлейермахера герменевтика розумілася по-різному. Одні думали, що герменевтика - це мистецтво правильного вираження думок, другі, що вона є мистецтвом правильного повідомлення чужого мовлення іншому, треті вважали метою герменевтики правильне тлумачення мовлення іншого. Шлейермахер же, об'єднавши дані теорії, вивів свою, намагаючись створити загальну, тобто філософську герменевтику, яку він розглядав як універсальну науку про розуміння. За допомогою філософської герменевтики мислитель прагнув перебороти обмеженість спеціальних герменевтик, що трактують тільки Писання, зако-

нодавство або твори античних авторів. Згідно з Ф.Д.Е.Шлейермахером, герменевтика - це мистецтво розуміння чужого мовлення з метою правильного повідомлення іншим відбитого в думках інтерпретатора змісту. Ф.Д.Е.Шлейермахер бачив мету герменевтичного розуміння в тому, щоб як би заново повторити творчий акт створення даного тексту й установити абстрактну ситуацію діалогу між автором тексту і його інтерпретатором. І, таким чином, для нього основним завданням герменевтики є можливість зробити зрозумілим те, що мається на увазі іншим (викладене в усному або письмовому мовленні). Тільки звертання до генезису думок, відповідно до концепції Ф.Д.Е.Шлейермахера, дозволяє зрозуміти їх по-справжньому, тому що вони є одночасно й моментом життєвого пориву і якимсь діянням.

Ф.Д.Е.Шлейермахер заклав принципи суб'єктивності й об'єктивності акту мовлення. Він розрізняв два основні («загальних») методи герменевтики — граматичний і психологічний. Перший із них спрямований на виявлення загальних правил функціонування мови, її граматичних конструкцій і слововживання. Граматичний метод носить, як правило, об'єктивний характер, тому що головне тут — визначити індивідуальні особливості мови автора, виходячи з розгляду самого твору, не зачіпаючи суб'єктивних моментів творчого процесу. Інтерпретатор може знайти тут спільну мову з автором саме тому, що мова — реальність більш фундаментальна, ніж задуми тієї або іншої людини.

Психологічний метод, що іноді йменується технічним, повинен виявити індивідуальні значеннєві відтінки, які автори аналізованих текстів надають тим або іншим словам, мовним висловам. Тут, таким чином, ми намагаємося розкрити суб'єктивні моменти авторської мови, реконструювати особливості особистості творця того або іншого тексту. Разом з тим, тому що дане слововживання опирається на внутрішній, повністю невідтворений людський досвід, то не можна виробити правила, які дозволили б дати автентичне розуміння автора тексту.

Отже, розуміння мовлення здійснюється на граматичному рівні, оскільки стосується мови, розуміння ж мовлення в мислячому відбувається за допомогою психологічного трактування. Таким чином, Шлейермахер поєднує принципи граматичної й психологічної інтерпретації тексту. Обидва ці рівні, на його думку, найтісніше пов'язані один з одним і надзвичайно важливі. У ряді випадків ми зіштовхуємося із ситуаціями, коли треба зробити упор то на граматичний, то на психологічний метод. Так, коли ми маємо справу з автором, який не володіє оригінальною мовою (Шлейермахер називає в цьому зв'язку ім'я Цицерона), то в центрі нашої уваги перебуває мовна своєрідність, що є об'єктом граматичної інтерпретації. Якщо ж ми зіштовхуємося з письменником, який не є «класиком» і використовує сміливі мовні комбінації, то його тексти повинні стати предметом саме психологічного, але не граматичного аналізу.

На думку Гадамера, Шлейермахер найчастіше вдається не до граматичної, а до психологічної ін-

терпретації, вважаючи її дивінаційним підходом, самозануренням у цілісну конституцію автора, збагненням внутрішньої структури твору, відтворенням творчого акту.

Ф. Шлейермахер у багатьох місцях відзначав, що психологічна інтерпретація текстів, які відділені від нас на тисячоліття, надто складна справа. Тому, на його думку, саме ця галузь потребує найбільшої уваги, так як вона дає можливість зрозуміти, наблизитися до розкриття внутрішнього світу самого автора.

Роблячи предметом свого дослідження процес розуміння, Шлейермахер приходив до висновку про те, що основою розуміння є подібність і різниця людських індивідуальностей, тобто подібність і відмінність між автором тексту і читачем або між двома співрозмовниками.

У розумінні, згідно з Шлейермахером, присутні два моменти: момент спільності, близькості між двома реципієнтами і момент різниці між ними. Так, наприклад, у нас не викликає ніяких труднощів викласти свої думки за допомогою мовних виразів рідною мовою (це відбувається почасти на несвідомому рівні), а співрозмовник, у свою чергу, вільно сприймає і розуміє наше мовлення. Але якщо між двома співрозмовниками існує будь-яка відстань у часі, то тут перед дослідником постає ряд проблем. Те, що для автора твору було витвором несвідомого, то для інтерпретатора повинно стати свідомим, підкореним раціональному. Тому дослідник може і повинен знати більше автора про мову, культуру, традиції й багато іншого, про що автор тексту навіть не задумувався. звідси витікає головний принцип герменевтики Шлейермахера — розуміти текст і його автора, краще, аніж автор розумів себе і свій власний твір.

Розглядаючи розуміння як універсальний феномен людського життя, Шлейермахер виділяв три його щаблі. На самому нижчому з них, що характеризує рівень повсякденного життя, розуміння здійснюється несвідомо. На наступному щаблі за розуміння відповідають спеціальні герменевтики. Нарешті, на вищому щаблі розуміння досягає ступеня мистецтва — це і є завдання загальної або філософської герменевтики. Необхідно відзначити, що мислитель говорив про необхідність застосування герменевтичних процедур не тільки при роботі з текстами, але й у повсякденному житті, для кращого розуміння чужої індивідуальності.

Шлейермахер пропонує тлумачення розглядати як мистецтво, так як не може бути дано «ані повного знання мови», «ані повного знання людини». А здійснення мистецтва тлумачення, вважає філософ, залежить не стільки від знання правил, скільки від того, наскільки творчо герменевт підходить до вирішення певного завдання. Інтерпретатор досліджує текст і як мовне явище, і як людське творіння, враховуючи історично обумовлене знання мови, умови життя і побуту автора, своєрідність його особистої долі, характер історичної епохи, особливості стилю і т.п. тільки виходячи із усієї сукупності «життєвих відношень» автора тексту можна зрозуміти окрему думку і весь твір в цілому. «Багатство мови й історія часу автора дані як ціле.

Грунтуючись на ньому, твір автора повинен розумітися як окреме...

Будь-яке знання знаходиться в цьому уявному колі так, що кожне особливе може бути зрозуміле із всезагального, чиєю частиною воно є, і навпаки. І кожне знання є науковим, якщо воно одержано таким чином» [3].

У цьому уривку викладена основна ідея герменевтики Шлейєрмахера: діалектика частини і цілого, принцип «герменевтичного кола». Ціле може бути зрозуміле тільки через частини, що його складають, а частина розуміється тільки через ціле. Якщо звернутися до будь-якого історичного твору, то тут цілим буде виступати мова та історія епохи, до якої належав автор, а вже його твір треба розглядати як частку. У свою чергу кожна частина може розглядатися як ціле, що поділене на частини.

Шлейєрмахер розрізняв кілька засобів розуміння, між якими існує тісна взаємодія, вони не можуть мислитися у відриві один від одного. Розуміння має як би дві сторони: об'єктивну та суб'єктивну, кожна з яких, у свою чергу, складається із двох видів розуміння: історичного та дивінаторного. Таким чином розуміється чотири засоби тлумачення твору об'єктивно історичний, об'єктивно дивінаторний, суб'єктивно історичний, суб'єктивно дивінаторний.

Предметом об'єктивного розуміння є мова. Інтерпретатор прагне оволодіти мовою так, як нею володів автор та його сучасники. Таким чином, розуміння твору здійснюється через знання мови. При об'єктивно історичному розумінні прагнуть з'ясувати, «як мовлення виглядає у спільності мови», а при об'єктивно дивінаторному досліджується «як мовлення стає пунктом розвитку мови». Об'єктивно історичне та об'єктивно дивінаторне у сукупності становлять граматичну інтерпретацію.

Предметом суб'єктивного розуміння є мовлення як факт мислення. Суб'єктивна сторона розуміння спрямована на пізнання зовнішнього та внутрішнього життя автора твору. Суб'єктивно історичне розуміння досліджує проблему «як мовлення дане як факт душі», а суб'єктивно дивінаторне займається з'ясуванням обставин, як думки, що містяться у мовленні, виникають у мовця і впливають на нього. Суб'єктивно історичне і суб'єктивно дивінаторне розуміння разом утворюють психологічну інтерпретацію.

Наведені засоби розуміння знаходяться в постійній взаємодії. Інтерпретатор прагне дослідити не тільки мову твору, але також зрозуміти особистість автора, його прагнення, і в той же час збагнути особливості історичної епохи. Те, що для автора проходило неусвідомлено, інтерпретатор піддає ретельному раціональному дослідженню. Тому, як вважає Шлейєрмахер, дослідник розуміє автора та його твір краще й глибше за самого автора. Такий підхід до аналізу твору одержав пізніше назву романтичної герменевтики. Вона ґрунтується на абсолютизації герменевтичного методу у процесі сприйняття та інтерпретації текстів.

Текст являє собою внутрішню організацію, внутрішній зв'язок мінімальних часток твору. Та-

ким чином, у герменевтики поступово став зароджуватися принцип тлумачення тексту - від цілого до частини й деталей. Надалі Шлейєрмахер назве це відносинами між внутрішньою й зовнішньою формами.

Будь-який текст, на думку Шлейєрмахера, містить у собі два рівні: предметно-змістовний (факт мови) і індивідуально-особистісний (факт мислення). На першому рівні досліджується предмет, про який іде мова. До уваги беруться окремі частини твору, що відтворюють певні події, персонажів, природні й історичні реальності. Все це в сукупності переносить історичний зміст у духовну сферу. Тут уже виникає потреба інтерпретації на іншому рівні, що відповідає індивідуальним особливостям автора тексту, його стилю викладу матеріалу. Отут перед інтерпретатором виникає проблема: відтворити картину створення даного твору.

Філософ формулює загальні методологічні правила тлумачення текстів, які він називає «технічними». Перше правило говорить, що тлумачення повинно починатися із загального огляду твору, який дає можливість зрозуміти єдність твору та основні риси композиції. «Єдність твору», тобто його тема, розглядається філософом як принцип, що керує автором, а «основні риси композиції» - як його своєрідна природа, що розкривається в процесі слідування цьому принципу.

Друге правило підкреслює необхідність застосування «герменевтичного кола»: інтерпретатор завжди повинен враховувати взаємозв'язок цілого та його частин. «Канон совершенного розуміння, - підкреслював Шлейєрмахер, - получает такую форму: Совершенное понимание дается только посредством целого, само же целое опосредовано совершенным пониманием единичного» [3, с. 72].

У третьому правилі йдеться про «вдосконалене розуміння стилю». На думку Шлейєрмахера, думка і мова постійно «переходять один в одне». Тому в стилі завжди відображається своєрідний спосіб мислення автора про який-небудь предмет. Однак у четвертому правилі вказується, що «вдосконалене розуміння стилю» може бути досягнуто лише приблизно.

П'яте правило потребує в якості основної передумови психологічного тлумачення «зрівняння» позицій автора і тлумача. Дослідник ще до здійснення герменевтичної процедури повинен мати уявлення про те, як заданий предмет і мова автора і яка своєрідність його манери.

Шосте правило визначає необхідність використання двох методів «дивінаційного» і компаративного. Під дивінаційним методом Шлейєрмахер має на увазі метод безпосереднього пошуку розуміння цілого через індивідуальне, за допомогою інтуїтивного схоплення, передбачення попереднього розуміння цілого. Цей метод передбачає прояв творчої активності дослідника. Компаративний метод має справу із всезагальним. Він ґрунтується на порівнянні, зіставленні загальності розуміючого (інтерпретатора) і загальності того, хто намагаються зрозуміти (автора).

У сьомому правилі говориться про розуміння ідеї твору. Шлейєрмахер вважає, що ідею можна

визначити тільки виходячи із змісту твору і «кола дії», тобто адресата твору. Мета твору (його ідея) спрямована на задоволення потреб читача і визначається таким чином «характером» того кола людей, для яких воно пишеться.

Дані правила розкривають загальні методологічні принципи герменевтики Шлейєрмахера, що стосуються розуміння тексту, виходячи із своєрідності особистості автора.

«Згідно із Шлейєрмахером, завдання розуміння полягає в тому, щоб проникнути за рамки зовнішнього (мовного) вираження (повідомлення) думки, тобто виявити, яке внутрішнє (індивідуальне) мислення лягло в основу даного мовлення. Відповідно і герменевтика визначається як «техніка» осягнення внутрішньої сутності мислення, виходячи із його зовнішньої мовної форми. Предмет герменевтики, таким чином, є в наявності для філософа у двох відношеннях – як внутрішнє мислення і як зовнішня мова. У центрі уваги виявляється сам процес прояву думки в її мовній (тобто такій, що сприймається емпірично) оболонці. Особливий акцент робиться на те, яким чином у цьому процесі виявлення думки можна вловити індивідуальну своєрідність мовця (автора твору)» [2, с.85].

Висновки. Таким чином, творчість Шлейєрмахера визначила проблематику універсальної герменевтики. Філософ виявив основні принципи і методи герменевтичного аналізу: принцип діалогічного

гуманітарного мислення; принцип єдності граматичної і психологічної інтерпретацій; принцип діалектичної взаємодії частини і цілого при розумінні текстів; принцип залежності розуміння від знання внутрішнього і зовнішнього життя автора твору; принцип прояву думки у мові.

Треба також сказати про те, що питання про співвідношення історії та герменевтики залишилося поза розглядом Шлейєрмахера, так як, по-перше, він не відносив знання історичних взаємозв'язків до самого процесу розуміння, по-друге, філософ «не визнавав існування якоїсь різниці в завданнях, що стоять перед тлумаченням текстів минулих епох і живого усного мовлення. Саме те, що Шлейєрмахер не бачив ніякої різниці у розумінні мовленнєвих актів та історичних джерел, свідчило про те, що сама проблема розуміння історії не була ним поставлена. Тому збагнення індивідуальності автора твору було для нього психологічним, а не історичним завданням.

Вчення Шлейєрмахера здійснило значний вплив на подальший розвиток герменевтики. Багато хто з філософів, учених у своїх творчих вишукуваннях так чи інакше спиралась та спираються на творчу спадщину Шлейєрмахера. Герменевтичні теорії Дільтея, Хайдеггера, Гадамера та ін. Незважаючи на їх значну модифікацію, вони мають у своїй основі головні принципи герменевтики Шлейєрмахера.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев М. А. Интерпретация и объяснение в процессе понимания [Текст] / М. А. Алексеев // Молодой ученый. — 2012. — №6. — С. 471-473.
2. Герменевтика: история и современность: Критические очерки. — М.: Мысль, 1985. — 303 с.
3. Шлейєрмахер Ф. Герменевтика. — Пер. с нем. А.Л.Вольского. Научный редактор \ Н.О.Гучинская.] — СПб.: «Европейский Дом». 2004. — 242 с.
4. Шульга Е. Н. Когнитивная герменевтика. — М: ИФРАН, 2002. — 235 с.